

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ НАУКОВЦЯ КАФЕДРИ ГЕНЕТИКИ, СЕЛЕКЦІЇ РОСЛИН ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ УНУС ГАВРИЛА ТИМОФІЙОВИЧА АТАМАСЯ

**ГАВРИЛО ТИМОФІЙОВИЧ АТАМАСЬ
(20.03.1916– 22.04.1990)**

Атамась Гаврило Тимофійович народився 20.03.1916 р. у селянській сім'ї в с. Ломовате Черкаського повіту Київської губернії (зараз — Черкаська обл., Україна). Чотири класи закінчив у 1929 р. в рідному селі, а потім навчався у с. Худяки Черкаського району в семирічній трудовій школі. В 1936 році закінчив Сквирський сільськогосподарський технікум, отримавши диплом техника-рільника. Маючи велике бажання служити в армії, восени 1936 р. вступив до військової школи 1-го Київського артилерійського училища. У 1938 р. був переведений у 1-е Ленінградське Червонопрапорне артилерійське училище, яке успішно закінчив у 1939 р. із званням лейтенанта. По закінченню училища Гаврило Тимофійович отримав призначення на посаду командира взводу управління батареєю 35-го гаубичного артполку у м. Горький (раніше і тепер — Нижній Новгород), а у січні 1940 р. його було переведено на посаду командира польової батареї 55 СП 17-ї стрілецької дивізії.

У складі 17-ї стрілецької дивізії на посаді командира батареї з 18 січня 1940 р. і до кінця операції брав участь у боях з «білофінами» на Карельському перешийку.

У радянській історіографії ця війна (радянсько-фінська, 30.11.1939–12.03.1940 рр.) визначається як окремих і двосторонній локальний конфлікт, що не був початком Другої світової війни. «Перемога» у цій війні відсунула кордон з Фінляндією від м. Ленінград на північний схід. До складу СРСР додалось 11% сусідньої держави разом з м. Выборг. 430 тисяч фінських громадян вимушені були полишити свої домівки і переселитись до інших куточків Фінляндії [3].

Офіційні цифри втрат з обох сторін вражають жахливі: радянські втрати — загинуло 48475 і поранено (хворих, обморожених) — 158863 особи, зниклих без вісти — даних немає; втрати у фінських військах — 26662 загинуло, 39886 — поранено, 1000 — полонених і зниклих без вісти.

Унаслідок радянсько-фінської війни відбулось зближення Фінляндії з Німеччиною для стримування наростаючого тиску з боку СРСР, а також була продемонстрована **слабкість та невміле керівництво** Червоної Армії, військова перевага якої навіть перед такою маленькою країною як Фінляндія, не була очевидною. Це дало підстави

*Той перший день і день останній
Навіки в пам'яті людській,
Між ними — горе, біль, страждання,
Між ними — тисячі життів*

*Та, як у матінки-природи
Після зимових холодів
Тепло на землю знов приходить
В буянні трав, лісів, садів.*

*У день той пам'ятний, незгасний
Нарешті жданий мир прийшов,
І на планеті знов воскресли
Надія, Віра і Любов!*

Завідувач музею Уманського НУС
Л.О. Цимбровська

Гітлеру розраховувати на блиц-криг у 1941 р.

Радянсько-фінська війна та відкрита участь у збройному конфлікті, що тривав протягом 11 травня – 16 вересня 1939 р. на Халхін-Голі призвели до того, що у грудні 1939 р. СРСР, як воєнний агресор, був виключений із Ліги Націй. Причиною стали масові протести міжнародної громадськості з приводу систематичних бомбардувань радянською авіацією мирних об'єктів. До протестів приєднався президент США Франклін Делано Рузвельт. З боку США було накладено заборону на постачання в СРСР авіаційних технологій, що уповільнило розвиток радянської авіаційної промисловості, адже на багатьох літаках використовувалися американські мотори [5, 6].

За особливі заслуги у фінській кампанії багатьох радянських офіцерів підвищили у званнях та відзначили державними нагородами. Указом президії Верховної Ради СРСР від 07 квітня 1940 р. Атамась Г.Т. був нагороджений бойовим орденом «Красное Знамя». Орден молодому офіцерові в Кремлі вручав сам Михайло Іванович Калінін — «всесоюзний староста». Унікальна світлина цієї події дотепер зберігається у сімейному архіві дочки героя — Наталії Гаврилівни Атамась [3].

На початку 1941 р. Гаврило Тимофійович за рекомендацією командування 17-ї стрілецької дивізії здає попередні заліки до Московської артилерійської академії, однак у зв'язку з неспокійними обставинами на західних кордонах СРСР, старший лейтенант Атамась Г.Т. в травні 1941 р. отримує призначення на посаду командира спеціальної протитанкової батареї 10-ї стрілецької дивізії Західного фронту в районі Білостока на польсько-білоруському кордоні. Саме там для Г.Т. Атамась розпочалася Друга світова війна, яку пізніше назвуть найжорстокішим і найкривавішим воєнним конфліктом в історії людства.

«Проклята війна обірвала наше щасливе життя, наші мрії», — пізніше напише у своїй автобіографії Г.Т. Атамась. «Початок війни застав нашу частину не укомплектованою. З перших годин війни і щоденно ми потрапляли під постійні бомбардування авіації гітлерівців. Вже на третій день війни наша частина з тяжкими боями почала відступати у напрямку Вовковиськ–Барановичі. Земля дриготіла від гуркоти могутньої німецької бронетехніки, що насувалася

чорною силою вдень і вночі на нашу оборону. То валував фашизм з його кривавою жорстокістю і дикістю. Бригада потопала в крові, але не здавалась, все робилось лише щоб не відступити із зайнятих рубежів».

Показовий витяг з листа вбитого на початку війни вояка СС: «Передано наказ до атаки. Це вже здається, вдесь атакуємо сьогодні без результатів. Ми дивізія СС, нам за статутом належить перемагати. Тільки артилерія у них проклята...» — засвідчує мужність артилеристів Західного фронту.

— Наводь!, Заряджай!, Вогонь! — кричав, я зовсім оглухий від гуркоту і бачив, як полум'я виривається з гарматних стволів, відчував як нас охоплює смердюче дихання бензину й заліза танків, що горіли, але підтримувало почуття піднесення бути частиною тих, хто не впав на коліна, не відступив, та раптом щось важке вдарило в груди і все оповило чорною завісою. — написав пізніше старший лейтенант Атамась Г.Т.

У ніч з 30 червня на 1 липня 1941 р. під м. Слоним командира батареї в/ч 32/74 було поранено розривною німецькою кулею, він знепритомнів і його було взято в полон.

— Ніколи не думав, що зможу пережити тяжкі дні полону: щоденні знущання, тортури, тиф, голод, незносні умови життя. Мабуть, не більше як 25% радянських полонених залишилось в живих, а незліченна кількість загинули в таборах Замосся, Хаммельбургу, Нюрнбергу. — Ці незабутні слова написані офіцером, нашим земляком, збереглися у сімейному архіві Н.Г. Атамась дочки Гаврила Тимофійовича на листочку засвідчують, що гітлерівський бліц-криг було зірвано вже на межі «Азіатської Росії», внаслідок чого сатанинський план «обезлюднення» не допоміг нацистам поставити на коліна наш народ.

До початку війни багато вояків СС вважали Україну мирною землею, яку вони у зможуть швидко захопити. Прикладом цього може слугувати уривок з листа одного з убитих офіцерів СС (жовтень 1941 р.): «Друже Гешке, ці червоні б'ються відчайдушно — вдень і вночі. Кажали, що Україна — мирна, спокійна сторона, яка зустрине нас як рідних. Брехня! Це гніздо гадюк і скажених свиней! Вони здуріли, уздріли наших солдат. За таких умов не можна воювати. ... хай мені вирвуть ноги з тулуба про перемогу не може бути и мови. ... Деякі наші хлопці, які читають газети і різну там книжкову гидоту, казали мені, що їм страшно, коли червоні наступають, проте не менш страшно, коли червоні відходять. Вони кажуть, що ми війну вже програли. Мені довелося декого з них пристрелити, цих критиканів. Не за панічні розмови, а для того, щоб вони потім колись не пустили мені самому кулю в потилицю. Від таких можна чекати різних дурниць. В їхні голови не влазить — що є з себе професіоналіст війни. Яке мені діло, чим вона скінчиться?!» [7].

Термін «обезлюднення» придумав і обґрунтував Гітлер ще на початку Другої світової війни: «Ми повинні розвинути техніку обезлюднення. Якщо ви мене питаєте, що я розумію під обезлюдненням, я вам скажу, що маю на увазі усунення цілих расових одиниць. І це те, що я маю здійснити. Це, грубо кажучи, моя життєва задача. Природа у своєму відборі жорстока. Тому і ми повинні бути жорстокими. Якщо я можу послати цвіт німецької нації в пекло війни без будь-якого жалю за пролиту цінну німецьку кров, то, певно ж, я маю право знищувати мільйони із числа нижчих рас, які розмножуються як хробаки» [8].

Щоб прискорити процес «обезлюднення» на захоплених територіях, Гітлер вимагав прискорити організований голод і не давати населенню користуватись запасами, що є у населення (овочі, тварини та ін.). Він наказував: «Всяке забезпечення росіян промисловими товарами повинно бути припинене. Ми повинні максимально прискорити повернення країни до примітивного сільського господарства» [8].

Зранений, знесилений від голоду, старший лейтенант Г.Т. Атамась вижив. Усю війну, перебуваючи у таборах смерті, з німецькою кулею під лопаткою і двома осколками

від бомб, він не занепав, зберіг нагородну книжку бойового ордена «Красное Знамя» № 12471, ховаючи її у своєму дерев'яному взутті.

Військовополонений Г.Т. Атамась пройшов через декілька таборів, зокрема у білоруському місті Слоним — сортувальна санітарна частина; м. Ружани (тоді частина Західної України, зараз — Білорусь); у лікарні польського міста Острів-Мозовецька та у санітарній частині іншого польського міста Замоець до 28 квітня 1942 р. Пізніше, аж до 23 квітня 1945 р., перебував у таборах військовополонених на території Німеччини в містах Марктрейдвіц, Нюрнберг, Хаммельбург [1].

Постає питання: чи міг німецький солдат чи навіть офіцер вермахту, що потрапив в тяжкі умови оточення й полону, продовжувати опір і знову наражати себе на смертельному небезпеку, зберігаючи свої бойові нагороди? — Мабуть, що не зміг би. А чому? А тому, що ідеї немає. Хіба це ідея: бий, коли, грабуй. Налаштування не те. Український письменник Ю.Г. Яновський, який представляв українську пресу на Нюрнберзькому процесі, про таких людей, як Г.Т. Атамась ще 5 листопада 1941р. у новелі «Генерал Макодзьоба» написав так: «Я — український народ... Гітлер мріє знищити мене, зітерти з лиця землі, щоб мою країну посіла фашистська навалоч, чума ХХ століття. Ніколи цього не буде! Ніяка сила не відірве мене од моєї землі. Роздуши мене геть танком, втовкмач на ступінь в землю, кожну кісточку розчави, кожну жилку розірви, я все одно встану і піду по моїй землі, і житиму, і буду сіяти, і сіятиму, ще й співатиму!» [7].

На Нюрнберзькому процесі над головними німецькими злочинцями Герінг на запитання обвинувача Р.А. Руденка: «Підсудний, чи визнаєте ви, що, направивши війська на схід, ... що почавши війну з Радянським Союзом, ваш генеральний штаб вчинив величезний злочин, який врешті рещт призвів Німеччину до краху?». З властивим йому цинізмом Герінг відповів: «Це не злочин. Я можу зізнатись у тому, що ми вчинили необачно, тому що, як виявилось в ході війни, ми багато чого не врахували, а про багато чого ми і не могли підозрювати. Наша розвідка працювала непогано і ми приблизно знали чисельність Червоної Армії, кількість танків, авіації, потужність військових заводів. Зіставляючи сили, ми були впевнені у перемозі. Але ми не знали радянських росіян. Людина Сходу завжди була загадкою для Заходу. Наполеон здійснив помилку. Ми її повторили. Це не злочин, це рок» [8].

23 квітня 1945 р. Атамась Г.Т. був звільнений з полону союзними військами і переданий радянському командуванню окупаційними військами в Австрії (м. Цветтель). Після перевірки контррозвідки його відправили на радянську територію в білоруське місто Невель у запасний 18-й полк. Він був поновлений у військовому званні та нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років». У післявоєнні роки старший лейтенант запасу Г.Т. Атамась був нагороджений орденом «Вітчизняна війна» II ступеня (г №789895) та кількома ювілейними медалями.

Після демобілізації Г.Т. Атамась з диплом техника-рільника почав працювати у мережі Державного сорто-випробування. Спочатку агрономом Черкаської, потім Старченківської сортодільниці, а 28 лютого 1951 р., як студента заочного відділення Уманського сільськогосподарського інституту (нині Уманський національний університет садівництва), його переведено на посаду завідувача Ставищанської державної сортодільниці Київської області, де він працював до жовтня 1960 р.

Диплом про закінчення Уманського сільськогосподарського інституту Гаврило Тимофійович отримав у 1954 р.

З 25 жовтня 1960 р. Г.Т. Атамась став працювати старшим науковим співробітником, а невдовзі завідувачем відділу первинного насінництва Уманського сільськогосподарського інституту, де успішно трудився до виходу

на пенсію у липні 1976 р. Відділ первинного насінництва здійснював науково-методичне керівництво насінницькою роботою дослідного господарства «Родниківка» і функціонував при кафедрі генетики, селекції рослин та біотехнології, яка у ті роки через відомі гоніння проти генетики кілька разів реорганізовувалась зі змінюванням назви.

За доблесний труд Г.Т. Атамась багато разів нагороджувався почесними грамотами й цінними подарунками, обирався депутатом Кривецької сільської ради Ставищанського району, був нагороджений медаллю «Ветеран труда».

22 квітня 1990 р. внаслідок невиліковного онкологічного захворювання Г.Т. Атамась пішов із життя та пам'ять про нього, як про надзвичайно щирого, мужнього і доброго людину назавжди закарбувалась у серцях усіх людей, яким довелося воювати, працювати й товаришувати з ним.

Непростий життєвий шлях Гаврила Тимофійовича Атамася — простого українського патріота, котрий без зайвих амбіцій чесно виконував свій громадянський обов'язок і на полі бою, і в фашистському полоні, і у мирному труді, і в повсякденному житті — засвідчує, що людина може й мусить залишатись людиною за будь-яких умов. Можна радіти й сумувати, сміятись і плакати, можна помилитись і схибити, однак завжди зберігати совість і

силу духу. Саме тому життєвий шлях Г.Т. Атамася може бути гідним прикладом для підростаючого покоління, прикладом того, що запорукою успіху у будь-якій сфері діяльності є наполеглива праця.

Література

1. Личный листок по учёту кадров. Г.Т. Атамась. Начало 01.01.1946 г. Окончание 01.07.1976 г. // Архів УНУС.
2. Мишкур Ю.Н. Очерк истории кафедры генетики, селекции растений, биотехнологии и преподавание генетики в Уманском ВУЗе: Часть II. Годы войны (1941 – 1945) / Ю.Н. Мишкур // Збірник наукових праць УНУС. — 2014. — Вип. 84. — С. 289–293.
3. Атамась Н.Г. Семейный архив (листки, рукопис, фотографії) 1945–1976 рр.
4. Українська радянська енциклопедія : [в 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. — 2-ге вид. — Т. 2 : Боронування — Гергелі. — К. : Голов. ред. УРЕ, 1978. — С. 286.
5. Советско-Финляндская война // Большая Советская Энциклопедия. [в 51 т.] / гл. ред. Б. А. Введенский. — 2-е изд. — Т. 39. Сигишоара — Соки. — М.: БСЭ, 1956. — С. 511–513.
6. Гриф секретности снят. — М.: Воениздат, 1992. — 416 с.
7. Яновский Ю.И. Твори в п'яти томах / Ю.Н. Яновський. Т. 1. — К.: Дніпро, 1982. — С. 210–211, 215.
8. Полевой Б. Нюрнбергские дневники (В конце концов) / Б. Полевой // Роман-газета. — М.: Художественная литература, 1969. — №6.
9. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8 т. — Т. 1. — М.: Юридическая литература, 1987.— 688 с.; Т. 2. — М.: Юридическая литература, 1988.— 672 с.; Т. 3. — М.: Юридическая литература, 1989.— 656 с.

Підготовлено:

Ю. М. Мішкур, кандидат сільськогосподарських наук, доцент Уманського національного університету садівництва

Н. Г. Атамась науковий співробітник Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України